

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПРОТИДІЯ ТЕРОРИСТИЧНИМ ЗЛОЧИНАМ В УКРАЇНІ: СТАН, ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ, ВІДМЕЖУВАННЯ ВІД СУМІЖНИХ СКЛАДІВ ЗЛОЧИНІВ ТА ЗАГАЛЬНОСОЦІАЛЬНИХ КАТЕГОРІЙ

ЄВДОКИМОВ Володимир Миколайович, кандидат юридичних наук, перший заступник Міністра внутрішніх справ України

Рассмотрены вопросы относительно закона об уголовной ответственности за совершение террористических преступлений, его качества и путей совершенствования, а также относительно отграничения террористических преступлений от иных смежных преступлений и категорий.

Ключові слова: *тероризм, терористичний акт, терористичні злочини, вдосконалення антитерористичного законодавства.*

Постановка проблеми

У сучасний період необхідною умовою успішного функціонування України як нової держави є входження її в міжнародне співтовариство. Але це тягне за собою і появу нових соціально-економічних, політичних та юридичних зобов'язань. Одним з таких зобов'язань є прийняття відповідних законів щодо протидії тероризму. У зв'язку з чим останнім часом у сфері кримінально-правової протидії тероризму в Україні зроблено чимало. Так, у Кримінальному кодексі України (далі КК), прийнятому 5 квітня 2001 року, у ст. 258 встановлена відповідальність за вчинення терористичного акту. Після ратифікації Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму від 16 травня 2005 року були прийняті Закони України від 21 вересня 2006 року № 170 – V та від 18 травня 2010 року № 2258 – VI, якими було встановлено частини четверту та п'яту ст. 258 КК України виключити і доповнити Кодекс статтями 258-1 – 258-5, що передбачають відповідальність за втяг-

нення у вчинення терористичного акту (ст. 258-1 КК), публічні заклики до вчинення терористичного акту (ст. 258-2), створення терористичної групи чи терористичної організації (ст. 258-3 КК), сприяння вчиненню терористичного акту (ст. 258-4 КК), фінансування тероризму (ст. 258-5 КК). Однак вжиті заходи ще не створили належної правової бази протидії тероризму.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми

Питанням кримінально-правової протидії терористичним злочинам приділялася і приділяється увага в працях таких українських вчених як В.Ф. Антипенко, В.І. Борисов, В.О. Глушков, В.П. Ємельянов, В.В. Крутов, В.Н. Кубальський, М.В. Семикін, В.П. Тихий, О.В. Шамара та багатьох інших. При цьому наукові дослідження у зазначеній сфері останнім часом активізувалися, особливо після доповнення Кримінального кодексу України статтями 258-1–258-5 КК, що передбачають відповідальність за терористичні злочини, які виступають певною забезпечувальною ланкою вчинення злочинів терористичної спрямованості. В той же час аналіз публікацій, в який започатковано розв'язання даної проблеми, вказує на те, що досконале ознайомлення з цими законодавчими новелами свідчать, що вони не відповідають повною мірою Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму, більш того, вони не тільки не усувають ті протиріччя,

які існували раніше в антитерористичному законодавстві, але й породили нові протиріччя та неузгодженості як між собою, так і з іншими кримінально-правовими нормами. Це потребує додаткових наукових досліджень з метою досягнення узгодженості кримінально-правових норм, спрямованих на протидію терористичним злочинам.

Виклад основного матеріалу дослідження

У сучасній науковій літературі з питань дослідження тероризму, тероризм як явище реальної дійсності і як загальне поняття розглядається у трьох рівнях: 1) тероризм у вузькому розумінні (терористичний акт), 2) тероризм у широкому розумінні (злочини терористичної спрямованості), 3) тероризм у найбільш широкому розумінні (терористична діяльність) – як криміналізована, (так і некриміналізована). Криміналізована частина терористичної діяльності має назву «терористичні злочини» [1, с. 7-14; 2, с. 7-25].

Встановлюється, що тероризм у вузькому (власному) розумінні – це загально небезпечні діяння, спрямовані на залякування населення з метою спонукання держави, міжнародної організації, фізичної або юридичної особи чи групи осіб до вчинення або відмови від вчинення якихось дій (терористичний акт).

Тероризм у широкому розумінні охоплює тероризм у вузькому розумінні і всі інші злочини терористичної спрямованості. До цих злочинів належать, крім терористичного акту, також інші злочини (наприклад, посягання на життя державного чи громадського діяча, захоплення заручників, захоплення будинків, споруд, водного чи повітряного судна, залізничного рухомого складу тощо), якщо ці діяння вчиняються публічно, спрямовані на залякування населення з метою впливу на прийняття, якогось рішення або відмови від нього.

Тероризм у найбільш широкому розумінні охоплює тероризм взагалі і будь-яке сприяння підготовці або вчиненню злочинів терористичної спрямованості чи інших терористичних дій, а саме: створення теро-

ристичної групи чи терористичної організації, підготовку терористів, пропаганду і поширення ідеології тероризму, фінансування терористичних дій тощо. Вчинення в реальній дійсності таких діянь охоплюється поняттям «терористична діяльність».

Певна частина діянь, що підпадає під поняття «тероризм у найбільш широкому розумінні» криміналізована і має назву «терористичні злочини», які можуть здійснюватися у різних формах, але серед них можна виділити дві основні ознаки: по-перше, вони спрямовані на залякування населення, на те, щоб викликати у населення відчуття страху, безпорадності і незахищеності за рахунок організованого і жорстокого насилля або погрози таким; по-друге, їм притаманна наявність спеціальної мети тиску на органи влади, міжнародні організації, фізичних або юридичних осіб для досягнення потрібного терористам результату за рахунок дій адресатів впливу.

Однак, як зазначається в літературі, чинне кримінальне законодавство не відображає ці ознаки у взаємозв'язку, що породжує його внутрішню суперечливість і неузгодженість з іншими кримінально-правовими та міжнародно-правовими нормами. Зокрема, відзначається, що основний недолік складу злочину, передбаченого ст. 258 КК України, полягає в тому, що в ньому такі ознаки як «залякування населення» і здійснення «впливу» передбачаються не у взаємозв'язку та взаємообумовленості, а в альтернативному порядку. За змістом такого складу терористичного акту виходить, що можливий тероризм із залякуванням населення, але без мети впливу на когось, так само як із впливом на когось, але без залякування населення. Але така конструкція складу терористичного акту не відповідає суті тероризму та науковим уявленням про тероризм і породжує протиріччя у законодавстві, оскільки під такий склад злочину підпадають будь-які насильницькі злочини. Тому в складі злочину, який передбачає відповідальність за терористичний акт, залякування населення повинне бути передбачене не як альтернативна, а як конструктивна, зв'язуючи ознака, оскільки

ки без залякування населення і без мети впливу на когось тероризму не існує.

Крім того, в літературі звертається увага й на те, що необхідно усунути протиріччя та недосконалості, які мають місце у нових статтях, що передбачають відповідальність за терористичні дії [3, с. 38-39], з чим слід цілком погодитись.

Перш за все слід мати на увазі, що у Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму від 16 травня 2005 року вживається поняття «терористичні злочини» [4] тому у нових статтях КК України, які встановлюють відповідальність за ті чи інші форми терористичних злочинів (статті 258-1–258-5 КК) не слід використовувати вузьке для українського законодавства поняття «терористичний акт», оскільки це, по-перше, не відповідає тієї термінології, яка має місце у Конвенції, а по-друге, неминуче породжує додаткові проблеми при кваліфікації тих злочинів цієї категорії, що не охоплюються поняттям «тероризм у вузькому розумінні». З метою усунення зазначених проблем необхідно у вказаних статтях термін «терористичний акт» змінити на термін «терористичний злочин».

Звертає на себе увагу й така обставина, що в ст. 258-1 КК встановлюється відповідальність за втягнення особи у вчинення терористичного акту, а в ст. 258-4 КК – за вербування особи з метою вчинення терористичного акту, а так само використання особи з цією метою. Тобто фактично за однакові дії передбачається відповідальність у різних статтях Кодексу. З метою усунення цього протиріччя слід виключити зі ст. 258-4 КК вказані вище ознаки та охопити їх ознаками ст. 258-1 КК України.

У складі злочину, який передбачає відповідальність за створення терористичної групи чи терористичної організації (ст. 258-3 КК), необхідно уточнити, про які саме групи з перелічених у ст. 28 КК тут йдеться, оскільки чинна редакція диспозиції ст. 258-3 КК припускає, що будь-яке об'єднання групи осіб підпадає під ознаки даного складу злочину. Але це занадто поширює дію цієї статті і породжує протиріччя у кримінальному законодавстві. Лише організовану злочинну діяльність міжнарод-

на спільнота розглядає як таку, що потребує окремої криміналізації. Окрема криміналізація груп, які не є організованими, не відповідає основним положенням чинного Кримінального кодексу України. Тому ознаки складу злочину, передбаченого ст. 258-3 КК, необхідно вдосконалити чіткою вказівкою на ознаки лише організованої терористичної групи.

Здається доцільним удосконалити також склад злочину, передбачений ст. 258-5 КК України. У цієї статті криміналізоване фінансування тероризму, однак для чого тут потрібна деталізуюча інформація ще відносно фінансування також і конкретних різновидів терористичних злочинів, зрозуміти дуже важко, бо всі ці різновиди охоплюються загальним поняттям «фінансування тероризму», яке має місце у розглядуваній статті. В той же час незрозуміло, чомусь в диспозиції статті не надане поняття саме фінансування тероризму, яке чітко визначене в положеннях, що міститься у статтях 1 і 2 Міжнародної Конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму [5].

Зазначені вдосконалення складів терористичних злочинів дозволяють надати їм більш чіткі формулювання та здійснити відмежування від суміжних складів злочинів, оскільки терористичні злочини слід відрізнити від інших насильницьких злочинів, які набули широкого розголосу і об'єктивно породжують стан страху у суспільстві, бо яким би тяжким не був злочин і якого б суспільного резонансу він не набув, дії особи, яка його вчинила, не можуть бути кваліфіковані як тероризм, якщо вчинені дії були самоціллю, а стан страху виник у результаті саме вчиненого діяння незалежно від намірів винної особи. Частіше за все вказана ситуація може виникати при вчиненні таких злочинів як політичне вбивство чи вбивство «на замовлення», диверсія, бандитизм та інших злочинів [6 с. 16-17].

Отже, якщо вбивство терористичної спрямованості є засобом умисного створення в суспільстві обстановки страху, напруженості й одночасно засобом впливу на третіх осіб, які спроможні здійснити вигідні для терористів дії або прийняти певні рішення, то політичне вбивство або вбивство

«на замовлення» є засобом вирішення певних питань самим фактом вчинення вбивства, тут немає необхідності у спонуканні когось до чогось, бо усе вирішується в результаті самого настання наслідку.

Відмінність диверсії від терористичного акту полягає у наступному: по-перше, якщо диверсія об'єктивно виражається у вчиненні вибухів, підпалів та інших загальнонебезпечних дій, то терористичний акт такими діями не вичерпується і включає в себе також погрозу такими; по-друге, якщо при вчиненні диверсії дії винної особи спрямовані на саме спричинення тієї чи іншої шкоди, то при вчиненні терористичного акту – на залякування населення, створення і підтримання у суспільстві стану страху; по-третє, метою диверсійних актів є послаблення держави, підриив її економічної безпеки та обороноздатності, тоді як цілі терористів полягають у впливі на прийняття якогось рішення або відмови від нього; по-четверте, диверсанти діють таємно і не афішують своїх дій, тоді як терористи діють зазвичай відкрито, демонстративно, з висуненням своїх вимог та амбіцій.

Розмежування терористичного акту і бандитизму можна здійснити за такими ознаками. Якщо терористичний акт об'єктивно виражається у вчиненні вибуху, підпалу та інших дій, що можуть спричинити певну кількість випадкових жертв, то бандитизм виражається, у створенні банди, керівництві бандою, участі у банді або нападах, що вчиняються нею, а жертвами банди стають ті, на кого безпосередньо спрямовані акти насильства.

При вчиненні бандитизму винні особи безпосередньо стикаються з потерпілими, тоді як при актах тероризму потерпілі зазвичай дистанційовані від винних, а ті особи від яких залежить прийняття вигідних для терористів рішень, дистанційовані від винних завжди.

Мета бандитизму – напади на громадян і організації тоді як метою тероризму не є самі по собі насильницькі дії, бо вони тут слугують лише засобом залякування населення і досягнення мети впливу на прийняття рішень.

Якщо учасники банди досягають своїх цілей під час самих нападів за рахунок власних дій, то терористи досягають своїх цілей на фоні створення ними стану страху у суспільстві за рахунок дій третіх осіб (органів державної влади, управління, міжнародних організацій, фізичних чи юридичних осіб), на яких і покликані вплинути суспільно небезпечні дії, що залякують населення.

Хоча стан страху в тому чи іншому населеному пункті може виникнути і в результаті дій якоїсь зухвалої банди, але це є страхом, що виникає постфактум, без намірів його створити і використати у власних цілях, тоді як дії терористів спрямовані саме на створення обстановки страху серед населення і використання цієї обстановки для досягнення результату за рахунок дій суб'єктів впливу.

Таким чином, якщо диверсія і бандитизм завершуються актом насильства, то злочини терористичної спрямованості з цього тільки починаються.

Не слід розглядати як тероризм і такі загальносоціальні явища як терор, війна, агресія, геноцид тощо. У сучасній літературі їх нерідко плутають, особливо такі поняття як «терор», і «тероризм», при цьому деякі автори звичайні злочини терористичної спрямованості називають терором, інші – до різновидів тероризму відносять диктаторські та фашистські режими, релігійні і громадські війни, партизанські та національно-визвольні рухи. Проте останнім часом така позиція в багатьох працях, присвячених проблемам боротьби з тероризмом, зазнала справедливої критики [7, с. 25-43; 8, с. 25-28]. У цих працях здійснюється відмежування терору від тероризму на підставі притаманних їм сутнісних ознак.

Терор поділяється на внутрішній та зовнішній і характеризується особливо репресивною, жорстокою діяльністю державної влади стосовно політичних противників як усередині країни, так і поза її межами. Проте це не означає, що крім державної влади, ніякі інші сили не в змозі насаджувати повсюдний терор, викликаючи страх і жах не лише в політичних супротивників, а практично у всіх і кожного. Суб'єктом те-

рору може бути не лише державна влада, але й потужні позадержавні утворення або сильна опозиція, що вдалася до відвертого військового конфлікту з державною владою і прагне саме стати до керма держави.

Зовнішній терор асоціюється з агресивною або колоніальною політикою держави за її межами. Внутрішній державний терор можна поділити на судовий та позасудовий. Судовий терор виявляється головним чином у кримінальному переслідуванні політичних противників і масштабах застосування до них смертної кари. Позасудовий внутрішній державний терор може виявлятися як терор військового, адміністративного та ідеологічного характеру.

Тобто поняття «терор» означає масове фізичне, психологічне, ідеологічне насильство, що здійснюється суспільно-політичними структурами, наділеними необмеженою владою над соціальним контингентом, який перебуває в полі їх діяльності, а «тероризм» – це суспільно небезпечні діяння, що посягають на ті чи інші сфери життєдіяльності людей, вчинені фізичними, осудними особами, котрі досягли віку, з якого настає кримінальна відповідальність.

На підставі викладеного, можна погодитись з виокремленням наступних ознак, які відрізняють тероризм від терору.

По-перше, тероризм – це одноразово здійснюваний акт або серія подібних актів, тоді як терор має тотальний, масовий, неперервний характер.

По-друге, суб'єкти тероризму, на відміну від суб'єктів терору, не те що безмежної, а взагалі ніякої офіційно встановленої (виборним шляхом, унаслідок військової інтервенції і т.п.) влади над соціальним контингентом тієї місцевості, де розгортаються їхні дії, не мають.

По-третє, суб'єктами терору виступають соціально-політичні структури, а суб'єктами тероризму – фізичні особні особи, які досягли віку кримінальної відповідальності.

По-четверте, суб'єкти терору здійснюють залякування населення з метою спонукання самого ж населення до певної поведінки, тоді як суб'єкти тероризму здійснюють залякування населення з метою

спонукання до певної поведінки конкретних органів державної влади, міжнародних організацій, фізичних чи юридичних осіб.

По-п'яте, якщо терор – це соціально-політичний фактор діяльності, то тероризм – явище кримінально-правової властивості [8, с. 28].

У світлі викладеного про загальнокримінальну, а не політичну сутність тероризму низка авторів цілком вірно порушують питання про неправомірність існування в літературі таких понять як «терористична політика» і «державний тероризм». Не можна ж серйозно ставитися до словосполучень «зłodійська політика», «хуліганська політика», «хабарницька політика». Адже і терористичні злочини, так само як крадіжка, хуліганство, зґвалтування є злочином, а не політикою. Аналогічно держава, будучи політичною організацією суспільства, не може вчиняти терористичні злочини, як не може вчиняти крадіжки, вимагання, вбивства, зґвалтування тощо, бо всі злочини вчиняються лише конкретними фізичними особами, які мають ознаки суб'єкта злочину. Називати ж тероризм «державним» лише тому, що деякі високопоставлені представники держави раптом посприяли терористам, – це занадто велика натяжка. Приклади ж, що наводяться на доказ існування так званого «державного тероризму», свідчать про те, що під державним тероризмом звичайно розуміють події, які належать до зовсім інших категорій дійсності – до агресії, геноциду, війни, до зовнішнього чи внутрішнього терору.

Висновки

Викладене дозволяє сформулювати такі загальні висновки:

1. Тероризм – це складне, багатомірне, багаторівневе явище, якому можна дати виважене визначення лише шляхом встановлення системи взаємопов'язаних ознак, що у своїй нерозривній єдності характеризують його специфіку. Такими ознаками є: вчинення або погроза вчинення суспільно небезпечних дій, спрямованість їх на залякування населення з метою впливу за рахунок цього на прийняття рішення або відмови від нього державним органом,

АНОТАЦІЯ

Розглянуто питання щодо закону про кримінальну відповідальність за вчинення терористичних злочинів, його якості та шляхів вдосконалення, а також щодо відмежування терористичних злочинів від інших суміжних злочинів та категорій.

міжнародною організацією, фізичною або юридичною особою, а також сприяння вказаним діям.

2. Криміналізована частина терористичної діяльності (тероризму у найбільш широкому розумінні) становить категорію «терористичні злочини», до якої як складові частини входять терористичний акт, інші злочини терористичної спрямованості, а також злочини, сутність яких полягає у сприянні злочинам терористичної спрямованості.

3. Ознаки складів терористичних злочинів повинні відповідати науково визначеним рисам терористичних дій та у необхідних випадках повинні бути вдосконалені відповідно до тих ознак, що притаманні терористичним діям як явищам реальної дійсності.

Література

1. Ємельянов В.П. Терористичні злочини: кримінально-правова характеристика та питання вдосконалення антитерористичного законодавства / В.П. Ємельянов, Л.В. Новікова, М.В. Семикін. – Харків: Кроссруд, 2007. – 216 с.

2. Ємельянов В.П. Уголовно-правовое

SUMMARY

Questions devoted to criminal responsibility for crimes of terror; its quality and ways to improve, and the difference between crimes of terror and other related crimes and categories.

противодействие терроризму / В.П. Емельянов, М.Н. Иманлы, И.Н. Рыжов. – Харьков: Право, 2014. – 88 с.

3. Ємельянов В.П. Деякі питання вдосконалення кримінально-правової протидії тероризму в Україні / В.П. Ємельянов // Політика у сфері боротьби зі злочинністю: Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Івано-Франківськ, 1-2 березня 2013 року). - Івано-Франківськ: Прикарпатський нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2013. – с. 37-40.

4. Конвенція Ради Європи про запобігання тероризму від 16 травня 2005 р. // www.zakon.rada.gov.ua

5. Международная конвенция о борьбе с финансированием терроризма. Принята резолюцией 54/109 Генеральной ассамблеи ООН 9 декабря 1999 г. // www.un.org/russian/dokumen/convents/terfin/htm.

7. Проблеми систематизації та комплексного розвитку антитерористичного законодавства України / Кол. авт.: В.С. Зеленецький, В.П. Ємельянов, В.Я. Настюк та ін.; за заг. ред. В.С. Зеленецького та В.П.Ємельянова. – Харків: Право, 2008. – 96 с.

8. Глушков В.А. Террор и терроризм: соотношение и разграничение / В.А. Глушков, В.П. Емельянов // Российский следователь. – 2012. - № 6. – С. 25-28.